

§ 42. Правапіс *не (ня)*, *ні* з назоўнікамі

256. Запішыце назоўнікі, якія адпавядаюць прыведзеным значэнням. Ці ўжываюцца гэтыя словы без *не*?

1. Стан, калі не захоўваецца чысціня, парадак. 2. Няшчасны чалавек, які выклікае спагаду, спачуванне. 3. Выдумка, ілжывае паведамленне. 4. Вялікая рыбалоўная сетка. 5. Адсутнасць звестак, ведаў аб чым-небудзь. 6. Маленькая тонкая заколка для жаночай прычоскі. 7. Маладасведчаны чалавек.

Д л я д а в е д к і: *небарака, неахайнасць, невад, небыліца, невідзімка, недавучка, неведомасць.*

невідзімка

Якое з запісаных вамі слоў з'яўляецца мнагазначным? Утварыце на аснове яго спосабам словаскладання назоўнік. Запішыце з ім сказ.

Не (ня) з назоўнікамі п і ш а ц ц а р а з а м, калі:

- слова не ўжываецца без **не (ня)**: *непагадзь, нявольнік*;
- назоўнік з **не (ня)** можна замяніць сінонімам без **не (ня)**: *неспакой (трывога), нядоля (бяды), неадукаванасць (адсутнасць адукаванасці).*

Не з назоўнікамі п і ш а ц ц а а с о б н а, калі ў сказе ёсць супрацьпастаўленне ці што-небудзь адмаўляецца: **Не праўда, а падман.**

Ні з назоўнікамі заўсёды п і ш а ц ц а а с о б н а: **ні рыба ні мяса.**

не трэба

нектар

257. Размяркуйце словазлучэнні па групам: 1) словазлучэнні, у якіх **не- (ня-)** — прыстаўка; 2) словазлучэнні, у якіх **не- (ня-)** — частка кораня. Устаўце патрэбную літару, растлумачце правапіс.

Памылка з-за н..ўважлівасці, спыніцца ў н..рашучасці, н..ахайнасць у справе, старажытны н..кропаль*, н..дакладнасць пры адказе, застацца н..вукам, закінуць н..вад, выказаць н..згоду, н..выразнасць выказвання, н..абгрунтаванасць адказу, н..дарэчнасць прапаноў, салодкі н..ктар, н..бяспечнасць учынкаў.

258. Спішыце, раскрываючы дужкі. Пастаўце, дзе трэба, коскі. Растворыце праваліс **не (ня)** з назойнікамі.

1. (**Не**)дасол — на сталё, перасол — на спіне. 2. (**Не**)чужынка а свая радзінка. 3. (**Не**)сілай а розумам. 4. (**Не**)чалавек родзіць праўду а праўда сама нараджаецца. 5. (**Ня**)годніка глупству вучыць не трэба. 6. (**Не**)рыба, што ў рацэ, а рыба, што ў руцэ. 7. (**Не**)штука растрэціць — штука назбіраць.

 Знайдзіце прыказку, якая вучыць ашчаднасці, беражлівасці. Успомніце іншыя ўстойлівыя выразы на гэту тэму.

259. Прачытайце гумарыстычны верш.

Салодкая лячэбніца

Як толькі за Оршай
Направа павярнеш —
Прыедзеш у вёску
Пад назвай Цукерня.
Бабулі ласкавыя
Добра там лечаць
Дзяцей, што цукеркамі
Зубы калечаць.
На сонечным мёдзе
Пірожныя смажаць.

Гузы, сінякі
Тут марожаным мажуць.
Ды хутка ўсе дзеці
Пытаюць трывожна:
— Ізноўку цукеркі?
Не хочам пірожных!
Ні хлеба, ні мяса,
Ні кроплі гарчыцы?
Як цяжка лячыцца —
Цяжэй, чым вучыцца!

П. Панчанка.

Знайдзіце ў вершы назойнікі, пры якіх ужываецца адмоўе **ні**.

Выпішыце з тэксту рэчыўныя назойнікі, вызначце іх скланенне.

Знайдзіце ў вершы аднакаранёвыя назойнікі. Падбярэце да іх іншыя роднасныя словы, запішыце іх, абазначце карані.

260. Замяніце словазлучэнні назойнікамі з прыстаўкай **не- (ня-)**. Запішыце.

1. Адсутнасць увагі. 2. Няшчасны выпадак. 3. Нездаровы стан. 4. Адсутнасць ахвоты. 5. Нелюдзімы чалавек. 6. Непаседлівы чалавек. 7. Адсутнасць прывычкі. 8. Страта прытомнасці. 9. Недахоп цягнення. 10. Чалавек у няволі.

З трыма словамі (на выбар) складзіце і запішыце сказы.

Правяраем сябе

1. Дайце азначэнне назоўніку як часціне мовы.
2. Чым абумоўлена высокая ўжывальнасць назоўніка ў маўленні?
3. На аснове якіх прымет вылучаюцца адушаўленыя і неадушаўленыя назоўнікі?
4. Якія назоўнікі маюць форму толькі адзіночнага ці толькі множнага ліку?
5. Што абазначаюць агульныя і ўласныя назоўнікі?
6. У чым адметнасць канкрэтных і абстрактных назоўнікаў?
7. У чым адметнасць зборных і рэчыўных назоўнікаў?
8. Што называецца скланеннем назоўніка?
9. Якія назоўнікі адносяцца да 1, 2 і 3-га скланення?
10. Якія назоўнікі адносяцца да рознаскланяльных?
11. Якімі спосабамі ўтвараюцца назоўнікі?

261. Прачытайце тэкст. Да якога тыпу маўлення ён адносіцца? Дайце тэксту заглавак.

Звычайна людзі гавораць: «Бульба — хлеб.. падмога». І гэта праўда. Без бульбы нельга ўявіць ні традыцыйны, ні св..точны стол. За..сёды яна побач з хлеб.. . Бульб.. вараць, п..куць, смажаць, фаршыруюць. А якія сма..ныя і ап..тытныя — толькі што з патэлы.. — дранікі! Сучасныя кулінары могуць прыгатаваць з бульб.. 500 розных страў.

Дзікія родзічы бульбы раслі ў Паўднёвай Амерыцы. Адтуль праз акіян, праз тысячы кіламетраў мараплаўцы Хрыстафора Калумба завезлі бульбу ў Еўропу. На нашу зямлю клубні трапілі дзякуючы Пятру I. З цягам часу чалавек ацаніў харчовыя якасці бульбы, назваў яе «другім хлебам». У засушлівыя гады, калі не радзіла жыта, іншаземка ратавала людзей ад голаду, ад смерці. Нездарма народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль вельмі слухна сказаў: «Пах бульбы — не проста пах, а водар жыцця» (*Паводле З. Марозава*).

Спішыце першы абзац тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары. Падкрэсліце назоўнікі, вызначце іх склон і скланенне.

Знайдзіце ў тэксце складаныя назоўнікі. Вызначце, як яны ўтварыліся. Якія стравы з бульбы гатуюць у вашай сям'і? Раскажыце сваім сябрам пра такія стравы, выкарыстоўваючы звесткі з першай часткі тэксту.

262. Прачытайце і адгадайце загадкі. Адгадкі запішыце. Пастаўце назоўнікі-адгадкі ў формы роднага, давальнага і меснага склонаў. Раствлумачце, ад чаго залежыць правапіс канчаткаў.

Адзін лье,
Другі п'е,
Трэці расце.

Цвіту ўсё лета я,
Жыву звычайна ў жыце,
Нашу хлапечкае імя.
Як зваць мяне, скажыце.

Знайдзіце ў загадках рознаскланяльны назоўнік. Праскланяйце яго.

263. Запішыце словы, якія ўжываюцца, калі называем:

- 1) маладую істоту — дзіцяня каровы, авечкі, лісы, зубра;
- 2) памяшканне, дзе друкуюць кнігі; пякуць хлеб; прадаюць кнігі;
- 3) чалавека, які займаецца перапісваннем чаго-небудзь; капіраваннем; перакладам на іншую мову; пасланы ў разведку.

Раствлумачце правапіс суфіксаў назоўнікаў.

264. Прачытайце верш.

Журавінка

Журавінка(яга..інка),
Вузенькі лісточ..к,
У маленькай журавін..
Кветка, як званоч..к.
Ружавее журавінк..
Сонц.. наліваецца,

Ч..рванее, палымнее,
Сок.. набіраецца.
Вельмі любіць журавель
Яга..кі(кіслінкі).
Ну а мы з табой к..сель
Зварым з журавінк..

А. Дзеружынскі.

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары і раскрываючы дужкі. Вызначце склон назоўнікаў. Зрабіце марфалагічны разбор трох назоўнікаў (на выбар) (парадак і ўзоры разбору змешчаны на форзацы 1).

265. Выканайце інтэрактыўнае заданне па раздзеле «Назоўнік».